

УДК 94(100)(438+477)"1920"

DOI 10.31654/2520-6966-2019-11i-94-120-126

Igor Graczyk

Magister Stosunków Międzynarodowych na Uniwersytecie Warszawskim, Słuchacz Krajowej Szkoły Administracji Publicznej w Warszawie

Umowa Warszawska 1920, jako przykład współpracy polsko-ukraińskiej na arenie międzynarodowej

Umowa Warszawska (Pakt Piłsudski-Petlura) została podpisana 22 i 24 kwietnia 1920 roku przez Józefa Piłsudskiego, reprezentującego Rzeczpospolitą Polską oraz Semena Petlurę, reprezentującego Ukraińską Republikę Ludową. W momencie jej podpisania ani po stronie ukraińskiej, ani po stronie polskiej, nie cieszyła się ona popularnością. Tuż po jej zawarciu rozgorzała polityczna dyskusja działaczy ukraińskich, którzy uznali umowę za nieporozumienie. Oskarżano S. Petlurę o zdradę i oddanie Galicji i Wołynia Polsce.

Artykuł odpowiada na pytania czy Umowa Warszawska była błędem S. Petlury, czy faktycznie jedynym możliwym sposobem na kontynuację walki o ukraińską państwowość oraz dlaczego J. Piłsudski zdecydował się ją zawrzeć i na ile jego intencje były szczerze względem partnera. Dlaczego zawarto umowę akurat w tym czasie, a nie wcześniej i czy była ona równa. Czy mogła stać się podwaliną do wzajemnego partnerstwa nowopowstałych tworców państwowych.

Pomimo wielu kontrowersji, Umowa Warszawska była ważnym wydarzeniem w relacjach obu partnerów. Zauważono możliwość strategicznego partnerstwa względem zagrożenia bolszewickiego. Porozumienie stworzyło podstawy do kontynuowania walki z bolszewizmem na emigracji przez działaczy ukraińskich. Niezależnie od podjętych ustępstw, Umowa Warszawska była w tamtym momencie, jedyną drogą dająca możliwość kontynuacji walki wyzwoleniczej narodu ukraińskiego przeciw bolszewikom.

Słowa kluczowe: Umowa Warszawska 1920, Józef Piłsudski, Semen Petlura, Rzeczpospolita Polska, Ukraińska Republika Ludowa.

Umowa Warszawska (Pakt Piłsudski-Petlura) została podpisana 22 i 24 kwietnia 1920 roku. Ówczesnie nie została odebrana przychylnie przez elity rządzące oraz społeczeństwo. Krótko po jej zawarciu rozgorzała polityczna dyskusja działaczy ukraińskich, którzy uznali umowę za nierówną. Pojawiały się także głosy, oskarżające Semena Petlurę o zdradę i oddanie Galicji i Wołynia Rzeczypospolitej Polskiej. Umowa ta uważana była za przeszkodę w międzynarodowym uznaniu Zachodnio-Ukraińskiej Republiki Ludowej [1]. Współpracownicy S. Petlury i jego najbliższe otoczenie również uważało tę umowę, jako

duży błąd. Nawet jeden z ministrów w rządzie URL Serhij Szeluchin nazwał ją „Przestępstwem, za które Ukraina zapłaciła wolnością i krwią swoich synów” [2]. Z drugiej strony zupełnie odmienną opinię wyraził dyplomata Ukraińskiej Republiki Ludowej Ołeksandr Szulgin, który ocenił jego posunięcie jako „Akt odwagi i rewolucji w polityce zagranicznej” [3].

Niezależnie od oceny ówczesnych ludzi skupionych wokół S. Petlury jest ona przykładem konstruktywnej współpracy obu narodów oraz władzy. Do dzisiaj stosunki polsko-ukraińskie mają pozytywny charakter i wpływają na stabilizację w Europie Środkowo-Wschodniej. Ukraiński historyk Ihor Sribniak z Kijowa podkreśla, że „Umowa Warszawska mogła stać się atrakcyjnym przykładem nowego politycznego myślenia, zdolnym pokonać wieloletnie irracjonalne uprzedzenia, w rzeczywistości doprowadziła do osłabienia i bez tego już niestabilnego politycznie przewodnictwa URL” [4]. Apeluje on także o godne upamiętnianie tej współpracy i żołnierzy poległych w walce w tamtym czasie [5].

Celem artykułu jest odpowiedź na pytania: Czy Umowa Warszawska była błędem S. Petlury, czy faktycznie jedynym możliwym sposobem na kontynuację walki o ukraińską państwowość? Dlaczego Józef Piłsudski zdecydował się ją zawrzeć? Dlaczego zawarto umowę akurat w tym czasie, a nie wcześniej? Czy umowa była równa dla podpisujących ją partnerów? Czy mogła stać się podwaliną do wzajemnego partnerstwa nowopowstałych tworów państwowych? Aby dobrze przeanalizować to co się wydarzyło należy spojrzeć na sytuację międzynarodową oraz stosunki polsko-ukraińskie w wymiarze społecznym i ekonomicznym oraz na ówczesne relacje między URL i RP.

Wśród najważniejszych punktów, które zawierała umowa ze strony polskiej można wyróżnić fakt, iż RP uznawała niezależność Ukrainy i jej państwowego istnienia, a Dyktoriał URL na czele z Głównym Atamanem S. Petlurą za władzę najwyższą. RP zobowiązywała się nie zawiązywać umów anty-ukraińskich oraz gwarantowała Ukrainie prawa kulturalne dla mniejszości ukraińskiej, która po ostatecznym ukształtowaniu granic oscylowała wokół 14 % [6]. Jednocześnie RP pozostawiała sobie etniczne ukraińskie ziemie Galicji Wschodniej, Zachodniego Wołynia i Chełmszczyzny z Podlasiem i Polesiem.

Konwencja wojskowa nadawała także priorytety stronie polskiej. Działania wojskowe prowadzone były pod polskim dowództwem. RP także zarządzała transportem kolejowym oraz sprawowała władzę na zajęтым w chwili podpisywania konwencji terytorium URL. RP uzbroiła na koszt strony ukraińskiej 3 dywizje, a strona ukraińska zabezpieczyła prowiantem oddziały RP, które przebywały ówczasnie na Ukrainie. Porozumienie było skierowane przeciw okupacji terytorium URL przez Rosję Bolszewicką.

Pakt ten zrodził się w momencie wyczerpania trudami I Wojny Światowej przez Europę. Wiele krajów musiało rozwiązać problemy narodowe i polityczne. Ukraina była odseparowana od międzynarodowej polityki z powodu podpisania odrębnego pokoju z Państwami Centralnymi, czego zwycięska Ententa nie miała zamiaru uznać. Bolszewicka Rosja również nie chciała tracić jednego z najbogatszych regionów. ZURL pozostawała w stanie wojny z RP. Niejasna była także kwestia granic z Rumunią. Działania militarne skupiały dużo uwagi, spychając na dalszy plan problemy społeczno-ekonomiczne.

W ukraińskim rządzie nie było jednomyślności, na kim należy oprzeć politykę. Przewodniczący Dyktorii Wołodymyr Wynnyczenko optował za sojuszem z Bolszewikami, zaś S. Petlura z Ententą. Ententa zastosowała pełną blokadę Ukrainy, nawet na leki i środki sanitarne. W 1919 roku walczone na wschodzie i zachodzie kraju. Dla Ententy, najlepszym scenariuszem byłoby wskrzeszenie Rosji, niezależnie w jakiej formie. Wtedy to W. Wynnyczenko podał się do dymisji, a zastąpił go wspomniany już S. Petlura, który szukał porozumienia na Zachodzie, lecz bez skutku. Pozostał mu tylko kierunek państw, takich jak RP, czy Rumunia, która po rozpadzie Austro-Węgier przyjęła dużo ludności Rusińskiej, dlatego nie było w jej interesie, powstanie Ukrainy.

Wobec tego S. Petlura przez Polskę, zainteresowaną sprawą ukraińskiej niepodległości, chciał zainteresować też tym problemem Ententę. RP posiadała armię liczącą około 130 tysięcy żołnierzy. Jarosław Hrycak w „Zarysie historii Ukrainy” pisze *„Mieli oni wiele wspólnego. Petlura i Piłsudski nie mieli wykształcenia wojskowego, ale stali na jego czele, byli socjalistami (poświęcając poglądy dla dobra ojczyzny), wzniesli się ponad partyjne podziały dla wyzwolenia narodu”* [7].

Z drugiej strony idea porozumienia ukraińsko-polskiego stawała się jedyną drogą dla obu stron, gdyż Polsce zależało na osłabieniu wielkiej Rosji. Obaj liderzy szukali ze sobą kontaktu. Ukraińskie siły, uniemożliwiały zajmowanie kolejnych terenów przez Bolszewików. Każdego dnia opór mógł zostać pokonany, co diametralnie zmieniliby trudną sytuację.

4.11.1919 podjęto decyzję na naradzie wojskowej, gdzie Minister Spraw Wojskowych Wołodymyr Salski zaapelował, że należy szukać szybko rozwiązania by ukraińskie wojsko nie uległo fizycznej zagładzie. Podkreślał: *„Jesteśmy pokonani przez wrogów, a są to: tyfus, chłód, brak zabezpieczenia armii, bez którego żadna z armii nie jest w stanie walczyć. Wojskowe siły przeciwników nie potrzebują specjalnego wysiłku, żeby wszystkich wybić do nogi”* [8].

6.11.1919 Naczelne Dowództwo Ukraińskiej Armii Galicyjskiej, na polecenie gen. Aleksandra Tarnowskiego podpisało porozumienie o

przejściu na stronę Gen. Antona Denikina. Było to punktem zwrotnym rokowań z Polską. Bardzo niekomfortowa pozycja negocjacyjna, zaowocowała przyjęciem warunków, podyktowanych przez Warszawę. Andrij Liwicki wspomina: *"Bardzo żałuję, że tych rozmów nie rozpoczęliśmy wcześniej, może mielibyśmy bardziej sprzyjające warunki do podpisania umowy z Polską"* [9]. Niestety, strona ukraińska nie miała wyboru i zgodziła się ustępstwa względem RP. Granica obu państw, została wyznaczona wzdłuż rzeki Zbrucz, a RP miała nadać Galicji Wschodniej autonomię narodowo-terytorialną, przy współpracy z URL. Zbyt dużym uproszczeniem byłoby stwierdzić, iż S. Petlura podjął jednostronną decyzję o zawarciu umowy z J. Piłsudskim.

27.11.1919 odbyła się narada wszystkich czołowych działaczy Dyrektoriatu we Lwowie. Wszelkie ukraińskie siły polityczne doszły do konsensusu. Ustalono, że powinno się podpisać porozumienie natychmiastowo. 2. 12 dyskutowano nad zasadami podpisania wspólnej deklaracji. A. Liwicki wspominał: *"Warunki zostały sprecyzowane pod presją strony polskiej i zapisy punktów nie mogą już być zmienione. Jednak polityczna i wojskowa sytuacja Ukrainy jest na tyle trudna że podpisane tej deklaracji może być jedynym ratunkiem,"* [10].

Z drugiej strony, przedstawiciel RP - Roman Knoll podsumowując negocjacje stwierdził: *"Już teraz możemy uważać się koalicjantami w Europie Wschodniej"* [11]. Zrzeczenie się roszczeń do zachodnich ziem, można odczytać, jako sukces ukraińskiej dyplomacji, gdyż RP reprezentowała obóz zwycięzców I Wojny Światowej, czyli Ententy i jako jedyna w tamtym czasie zainteresowana była uznaniem państwowości ukraińskiej.

Następnie miało miejsce krótkie zawieszenie kontaktów obu partnerów, gdyż J. Piłsudski czekał na sygnał od Zachodnich sojuszników, odnośnie działań na wschodzie. Porażka A. Denikina wiosną 1920 r., oznaczała dla niego swobodę w kształtowaniu granic na wschodzie. Miał on świadomość, że trzeba pierwszym uderzyć w siły Bolszewików. J. Piłsudski zadeklarował, że nie będzie podejmował działań bez cennego sojusznika w osobie J. Petlury.

Zbliżenie stanowisk następowało powoli, ale korzystniejsze było ze względu na rozwój wypadków na arenie międzynarodowej dla strony polskiej. Sytuacja zmusiła S. Petlurę na godzenie się na wszystkie warunki postawione przez Warszawę. Traktował on porozumienie jako zbliżenie nie tyle z Polską, co z Europą. Bolszewickie zagrożenie, obojętność i niezrozumienie problemu przez Ententę, wymusiło na nim taki radykalny krok. Wybierał spośród dwóch opcji: Ukraina bez ziem zachodnich lub cała Ukraina pod okupacją bolszewicką. Przewodnią ideą były walka o niezależność.

Po podpisaniu umowy, rozpoczęła się Wyprawa Kijowska. Jednak pod naciskiem Bolszewików i zmiany sytuacji na froncie, trzeba było się wycofać. Ostatecznie próba wyzwolenia Ukrainy spod panowania bolszewizmu przez armię URL i Polski w 1920 roku nie powiodła się. 18.10.1920 r. RP podpisała z Rosją Radziecką zawieszenie broni, a 18.03.1921 r. Traktat Ryski, co łamało jednostronnie zobowiązania w odniesieniu do swojego ukraińskiego sojusznika. Formalnie RP, uznawała państwowość Ukrainy Radzieckiej, godząc się na reżim narzucony przez Moskwę. Bohdan Hudź zaznacza, że „*Traktat Ryski nie można kwalifikować jako zdradę URL i było by to wielkim nadużyciem*” [12].

Podsumowując, Umowa Warszawska była ważnym wydarzeniem w historii stosunków polsko-ukraińskich. Zauważono znalezienie strategicznego partnerstwa względem zagrożenia bolszewickiego. Porozumienie stworzyło podstawy do kontynuowania walki z bolszewizmem na emigracji między rządem URL i RP. Niezależnie od podjętych ustępstw, Umowa Warszawska, była jedyną drogą dającą możliwość kontynuacji walki wyzwoleniczej narodu ukraińskiego przeciw Bolszewikom, dając możliwość utworzenia suwerennego państwa. Należy także odnotować, że gdyby nie współpraca polsko-ukraińska, marsz na zachód Armii Czerwonej, mógł zakończyć się sukcesem. Dzięki działaniom zbrojnym, które wiązały siły bolszewickie URL, Kraje Bałtyckie i Finlandia, mogły obronić niepodległość.

Література

1. Krząstek T. (red.) Polska i Ukraina w walce o niepodległość 1918–1920 Vipart, 2009. 25 s.
2. Шелугін С. Варшавський договір між полікамі і С. Петлюру 21 квітня 1920 року. 2-е від. Прага, 1926. 12 с.
3. Шульгін. О. Саймон Петлюра та українська законність політики. Збірник пам'яті Симона Петлюри (1879–1926). Прага, 1930. 175 с.
4. Скрибняк І. Українці про союз 1920 р.: Передумовий та наслідний підпис віршавської угоди Між УНР та Польщі
5. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://blogpublika.com/2018/11/18/prof-ihor-sribniak-z-katedry-historii-powszechniej-kijowskiego-universytetu-im-b-hrinczenki-apeluje-o-godne-uczczenie-polskich-zolnierzy-pollyglych-w-walkach-o-wolnosc-polski-i-ukrainy-w-1920-roku/> Дані звернення - 29.04.2019 р.
6. Zieliński H. Historia Polski 1914–1939, Ossolineum Wrocław, 1985. s. 124–126, Tabela 6.
7. Грицак Я. І. Нариси історії України: формація модерної української нації XIX–XX ст. 1996. 154 с.
8. Нагасвський І. Історія української держави. 315 с.
9. Polska i Ukraina. Sojusz 1920 i jego następstwa. 183 s.
10. Kuczerpa M. Umowa Warszawska 1920 r. Geneza, Problemy, Skutki. 2009. 31 s.

11. Мазена І. Огнева проба: Українська політика і стратегія в добі Зимного походу 1919–1920 рр. Прага: Колос, 1941. 59 с.

12. Петлюра С. Статті. Київ: Vid-vo Художна література "Дніпро", 1993. 203–204 с.

References

1. Krząstek, T. (red.) Polska i Ukraina w walce o niepodległość 1918–1920 Vupart, 2009. 25 s.

2. Sheluhin, S. (1926). *Warszawskij dogovor mizh poljakami i S. Petlurju 21 kvitnia 1920 roku*. [Warsaw Agreement between Poljaks and S. Petliura on April 21, 1920]. 2-e vid. Praha. [in the Czech Republic].

3. Shulgin, O. (1930). *Simon Petljura ta ukrainska zakordonna politika*. Zbirnik pamiaty Simona Petljury (1879–1926). [Simon Petliura and the Ukrainian legality of politics. Collector of the memory of Simon Petliura (1879–1926)]. Praha, 1930. [in the Czech Republic].

4. Skribniak I. *Ukraincy pro sojuz 1920 r.: Peredumovy ta naslidki pidpisannia varshavskoi ugody mizh UNR i Polsciej*

5. [Elektronniy resurs]. Rezhim dostupu: <http://blogpublika.com/2018/11/18/prof-ihor-sribniak-z-katedry-historii-powszechnej-kijowskiego-uniwerytetu-im-b-hrinczenki-apeluje-o-godne-uczczenie-polskich-zolnierzy-poleglych-w-walkach-o-wolnosc-polski-i-ukrainy-w-1920-roku/> Data zvernennya – 29. 04. 2019 r

6. Zieliński, H. (1985). *Historia Polski 1914–1939*, Ossolineum Wrocław, 124–126, Tabela 6.

7. Hricak, J. I. (1996). *Narisy istorii Ukrainy: formovannia modernoi ukrainskoi nacii XIX–XX st.* [Narrays of the History of Ukraine: the formation of the modern Ukrainian nation of the XIX-XX centuries].

8. Nagajevskij I. *Istoria ukrainskoi derzhavy*. [History of the Ukrainian state].

9. *Polska i Ukraina. Sojusz 1920 i jego następstwa*. 183 s.

10. Kuczerpa, M. (2009). *Umowa Warszawska 1920 r. Geneza, Problemy, Skutki*.

11. Mazena, I. (1941). *Ogneva proba: Ukrainska politika i strategia v dobi Zimnogo pohodu 1919–1920 rr.* [Progeny of the Crusade: Ukrainian Policy and Strategy in the Dobi Zimnogo pohodu 1919–1920 rr] Praha [in the Czech Republic].

12. Petljura S. (1993). *Statti [articles]*. Kijv [in Ukrainian].

Ігор Гральчик

магістр міжнародних відносин у Варшавському університеті,
слухач Національної школи державного управління у Варшаві

Варшавська угода 1920 року як приклад польсько-українського співробітництва на міжнародній арені

Варшавська угода (Піلسудсько-Петлюрівський пакт) було підписано 22–24 квітня 1920 року Юзефом Пілсудським, який представляв Республіку Польща, і Симоном Петлюрою, який представляв Українську Народну Республіку. На момент його підписання ні з українського, ні з польського боку він не був тепло зустрінутий. Незабаром після його укладення почалася політична дискусія українських активістів,

які вважали угоду непорозумінням. С. Петлюру звинуватили в зраді та здачі Галичини і Волині Польщі.

Пропонована стаття є спробою дати відповіді на питання чи була Варшавська угода помилкою С. Петлюри або дійсно єдиним можливим способом продовження боротьби за українську державність і чому Ю. Пілсудський вирішив приєднатися до неї та чи були його наміри щодо української сторони чесними. У публікації також аналізуються питання чому угода була укладена саме в той час, а не раніше, і чи були її умови рівними для обох сторін, адже лише за цих обставин угода могла стати основою для взаємного партнерства новостворених держав.

Незважаючи на безліч протиріч, Варшавська угода стала важливим кроком у відносинах обох партнерів. Лідери помітили можливість стратегічного партнерства проти більшовицької загрози. Угода створила основу для продовження боротьби з більшовизмом українськими активістами в екзилі. Незалежно від зроблених поступок, Варшавська угода в той час була єдиним способом продовжити боротьбу за звільнення українського народу, що зіткнувся з більшовизмом.

Ключові слова: Варшавська угода 1920 році, Юзеф Пілсудський, Симон Петлюра, Республіка Польща, Українська Народна Республіка.

Igor Graczyk

Warsaw Agreement 1920, as an example of Polish-Ukrainian cooperation on the international arena

The Warsaw Agreement (Pilsudski-Petlura Pact) was signed on 22nd and 24th April 1920 by Józef Piłsudski, representing the Republic of Poland and Semen Petlura, representing the Ukrainian People's Republic. At the time of its signature, neither on the Ukrainian side nor on the Polish side, it was not warmly welcomed. Shortly after its conclusion, the political discussion of Ukrainian activists, recognizing the agreement as a misunderstanding, was started. S. Petlura was accused of betrayal and giving Galicia and Volynnia to Poland.

The article answers the questions whether the Warsaw Agreement was a mistake of S. Petlura or indeed the only possible way to continue the struggle for Ukrainian statehood and why J. Piłsudski decided to join it and to what extent his intentions were honest with his partner. Another issue is why was the agreement concluded at that time, not earlier and whether it was equal for both parties. The agreement could become the fundament for mutual partnership of the newly created states.

Despite many controversies, the Warsaw Agreement was an important step in the relations of both partners. The possibility of a strategic partnership against the Bolshevik threat was noticed by leaders. The agreement created the basis for continuing the struggle against bolshevism in exile by Ukrainian activists. Regardless of the concessions made, the Warsaw Agreement was at that time the only way to continue the struggle for the liberation of the Ukrainian people facing the bolshevism.

Key words: Warsaw Agreement 1920, Józef Piłsudski, Semen Petlura, Republic of Poland, Ukrainian People's Republic